

Korrupsjon og norsk næringsliv

INNLEDNING

Korrupsjon i utviklingsland hindrer økonomisk utvikling og marginaliserer de fattige. Personer i maktposisjoner som i liten grad er underlagt åpenhet, kontroll, normer og moral, bruker sin posisjon til å berike eller gi fordeler til seg selv, sin familie, sine venner, partikamerater og tidligere kampheller. Det kan være politimannen på gata, tolleren, saksbehandleren i en offentlig etat, en minister eller presidenten selv. Dette er et kjent fenomen både i utviklede og mindre utviklede land. Mange utviklingsland har imidlertid dårligere utviklet demokratisk åpenhet og en nedarvet ukultur på dette området. Mangel på velstand og sosiale sikkerhetsnett er ofte drivkrefter for korrupsjon: Når framtidsutsiktene er usikre, er veien til korrupsjon kortere. Dette notatet ser på betydningen av korrupsjon, og forholdet mellom norske utenlandsinvesteringer og korrupsjon. Notatet stiller spørsmål ved hvor flinke vi egentlig er på det forebyggende og det avdekkende arbeidet, og hvorfor vi ikke når helt opp når det gjelder nulltoleranse for korrupsjon i forbindelse med utenlandsinvesteringer.

Investeringer i utviklingsland er et viktig utviklingsverktøy med flere positive virkninger. Med utenlandske investorer følger kapital, teknologi, arbeidsplasser og en arbeidskultur som kan bidra positivt i et samfunn. Direkte utenlandsinvesteringer (DUI) blir ofte betraktet som det viktigste virkemiddelet for å oppnå økonomisk utvikling i utviklingsland der forholdene ligger til rette for det, dvs. der styresett, infrastruktur og arbeidsrettigheter sørger for en tilstrekkelig fordeling av ressursene som opparbeides gjennom DUI.

Dessverre er det ikke alltid utviklingsland har de rette forutsetningene for at DUI skal kunne føre til økonomisk utvikling. Med andre ord: Vekst er en nødvendig, men ikke en tilstrekkelig betingelse for utvikling. Økt kapitalstrøm betyr ikke at den jevne innbygger på kort sikt blir rikere.¹ Derimot vil økonomisk vekst på lang sikt og under de rette forhold føre til økonomisk utvikling og at den jevne innbygger får det bedre på lang sikt.²

Høy korrupsjon er en fellesnevner for de fleste utviklingsland og overgangsøkonomier, men er også vanlig i mere utviklede land. Globalt overstiger det økonomiske omfanget av korrupsjon offentlige bistandsmidler fra samtlige OECD-land. I 2002 anslo Verdensbanken at korrupsjon globalt utgjorde 80 milliarder amerikanske dollar i året.³ Korrupsjon bidrar til at vekst og utvikling stagnerer, og når utenlandske investorer opptrer korrupt bidrar de til å opprettholde en samfunnsfiende.

I en verden der alle mennesker, inkludert politikere og offentlig ansatte, også er motivert av egeninteresse og egen vinning, kreves det sanksjoner og styringsmekanismer for å unngå korrupsjon og bestikkelser.⁴ Reguleringer mot korrupsjon er derfor vanlig i de fleste rettsstater. Internasjonale fora som FN, OECD og Verdensbanken understreker at arbeidet mot korrupsjon er svært viktig for å oppnå bærekraftig utvikling. I mindre korrupte land er søkelyset spesielt rettet mot bedrifter som opererer på tvers av landegrensener, og da spesielt i land hvor korrupsjonsnivået er høyt. Korrupsjon er vanskeligere å avdekke når penger flyttes fra ett land til et annet.

Lovgivningen i de fleste land har blitt styrket når det gjelder korrupsjon, også den norske. Likevel blir det stadig avdekket nye korrupsjonssaker. Korrupsjon i utenlandsinvesteringer kan være vanskelig å oppdage, og undersøkelser viser at mange norske bedrifter ser på korrupsjon som «part of the game» i visse markeder.

Disse undersøkelsene blir nærmere beskrevet senere i notatet. Slike holdninger kan bidra til å opprettholde korrupsjonskulturen i multinasjonale investeringer. Selv om antallet norske utenlandsinvesteringer er relativt få, er de økende, hvilket betyr at stadig flere norske bedrifter møter businesskulturer som skiller seg fra den norske. Selv om Norge har hva vi definerer som lav oppfattet korrupsjon er det flere punkter, både når det gjelder det forebyggende og det avdekkende arbeidet, som kan forbedres.

Dette notatet tar for seg korrupsjon i utenlandsinvesteringer og noen essensielle spørsmål rundt korrupsjonsdebatten i Norge;

- Er norske investorer mindre korrupte enn andre investorer i utenlandsinvesteringer?
- Hvorfor blir ikke Norge rangert som verdens minst korrupte land?
- Hva kan bli bedre?

Notatet er delt i tre deler:

Del 1 gir en introduksjon til temaene korrupsjon og utenlandsinvesteringer, samt hvilke sosiale, økonomiske og samfunnsmessige følger de har.

Del 2 tar for seg sammenhengene mellom korrupsjon og utenlandsinvesteringer. Her sees det på hvorvidt høy grad av korrupsjon fører til færre utenlandsinvesteringer, og i hvilken grad den generelle korrelasjonen mellom korrupsjon og utenlandsinvesteringer gjenspeiler de norske holdningene.

Avslutningsvis vil del 3 ta for seg de problemstillingene norske næringslivsaktører står overfor når de skal etterleve norske antikorrupsjonslover i utviklingsland, samt en vurdering av norske investorer relativt til andre investorer. Her sees det også nærmere på kvaliteten på de offentlige mekanismene som er lagt til grunn for å forebygge korrupsjon i norske utenlandsinvesteringer.

1. NÅR OPPSTÅR KORRUPSJON, OG HVA ER DRIVKREFTENE BAK?

Korrupsjon kommer i flere former og blir utført av både private og statlige aktører. Korrupsjon oppstår når en person med evne til å påvirke en prosess, mottar eller etterspør bestikkelser eller penger for å fremme én aktørs interesser. Vi kan si at «korrupsjon er tyveri av politiske, sosiale og økonomiske goder fra befolkningen».⁵ Den korrupte vil ønske å gi en utilbørlig fordel ved å la seg korrumpere. Man snakker ofte om den korrupte – den som etterspør en bestikkelse – og den som korrumperer – den som gir bestikkelsen. Korrupsjon kan være penger, goder eller tjenester. Korrupsjon er «under bordet», i den forstand at både den korrupte og den som korrumperer, gjør sitt for å holde korrupsjonen hemmelig. Transparency International definerer korrupsjon som:

«Å kreve, motta eller akseptere et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag. Eller, å gi eller tilby noen en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag.»

Det er normalt å dele inn i småskala-korrupsjon og storskala-korrupsjon. Småskala-korrupsjon refererer for eksempel til den korrupte politimannen som tar imot penger for å la deg passere en veisperring. Storskala-korrupsjon beskriver korrupsjon i større transaksjoner fra for eksempel bedrift til bedrift eller stat til stat.

1.1. Korrupsjon undergraver demokratiske prosesser og skjevfordeler makt og penger

Ettersom korrupsjon betyr at noen få får en utilbørlig fordel fremfor andre, vil det føre til at maktfordelingen i samfunnet kommer i ubalanse. Noen privilegerte sitter med makten, mens flertallet ikke har mulighet til å påvirke utfallet. Dermed er korrupsjon et hinder for demokratiske prosesser. Samtidig vil økonomisk vekst kun tilfalle noen få og således gjøre at den økonomiske utviklingen stagnerer. Det vil si at de med makt blir rikere uten at det nødvendigvis gagnar resten av befolkningen. Beslutninger som tas på grunnlag av bestikkelser, setter demokratiet i fare.

Korrupsjon fører til at flere ulønnsomme prosjekter realiseres, fordi korrupte ledere prioriterer midler til prosjekter der sluttsummen er større, og der det vil være flere konkurrenter om beinet, fordi muligheten til å motta store bestikkelser da er større.⁶ Det klassiske eksemplet er at større anleggsprosjekter blir prioritert foran mindre anskaffelser. Jo større prosjekt, jo lettere er det å unndra penger. En konsekvens av dette kan

være at viktige helse- og sosialprosjekter blir nedprioritert til fordel for unødvendig kostbare prosjekter. Dette kan igjen føre til at medisiner og mat til fattige og syke blir nedprioritert.

1.2. Korrupsjon avler korrupsjon

Ettersom flere bedrifter fra mer korrupte land beveger seg ut på de internasjonale markedene, kan det bety at omfanget av korrupsjon i de globale markedene øker. Etterspørselen etter bestikklser øker ettersom investeringene i ressursrike, korrupte land øker. Hvis etterspørsel etter ettergivelse av bestikklser øker, vil markedet bli mer orientert mot korrupsjon. Ved at utviklingsland styrker sin posisjon i de internasjonale markedene, kan dette bli et større problem. Redelige investorer møter konkurranse fra mindre redelige investorer. Resultatet av denne konkurransen kan være at redelige investorer blir påvirket til å bestikke og korrumpere for å holde seg konkurransedyktige.⁷

En norsk studie viser at i land hvor korrupsjonsnivået ikke er veldig høyt, kan den redelige investoren heller velge å øke skatteinnbetalingene til landet hvor investeringen finner sted. Det vil si at istedenfor å tilby bestikklser eller ettergi krav om bestikklser, velger bedriften å betale en høyere andel skatt. Dette blir et lovlig konkurransefortrinn, men kostnadene ved investeringen øker ofte i like stor grad som den gjør ved korrupsjon.⁸ På denne måten presser korrupte investorer redelige investorer til å betale en høyere sum enn de ellers ville ha gjort. Dette fører til en markedsskjevhet og et effektivitetstap som kan ha betydelige ringvirkninger i den internasjonale handelen.

1.3. Hvordan måler vi korrupsjon?

Omfanget av korrupsjon er vanskelig å kvantifisere, fordi man mangler kunnskap om faktisk korrupsjon i de ulike land. Derfor baserer de fleste korrupsjonsindekser seg på personlige inntrykk eller opplevd risiko for at det begås korrupsjon. Den mest kjente og anvendte av disse indeksene er CPI-indeksen (Corruption Perceptions Index), laget av Transparency International (TI).⁹ Denne indeksen baserer seg på data fra minimum tre kilder, som evaluerer grad av oppfattet korrupsjon i offentlig sektor gjennom spørreundersøkelser i 176 land (2012). Indeksen har tidligere blitt kritisert for å være upresis, og for metode for innhenting av data.¹⁰ Likevel er denne korrupsjonsindeksen et av de beste verktøyene vi har for å evaluere korrupsjonsnivåer globalt. Korrelasjonen mellom indeksen og andre variabler som kan antas å bli påvirket av korrupsjon, har i flere studier vist seg å være signifikante. CPI har tidligere hatt en skala fra 0 til 10, hvor 10 tilsier lav korrupsjon og 0 tilsier meget høy korrupsjon. I 2012 har denne skalaen blitt omgjort til en skala fra 0 til 100. Norge var i 2011 på 6. plass av 183 land med 9 poeng på indeksen. New Zealand var rangert som det minst korrupte landet med 9,5 poeng, og både Sverige, Danmark og Finland hadde en høyere poengsum enn Norge. I 2012 er Norge rangert som det 7. minst korrupte landet, i likhet med Australia; begge oppnår 85 poeng på CPI-indeksen. De ovennevnte landene skårer fremdeles bedre enn Norge. To tredjedeler av landene på listen skårer under 50 poeng, et bevis på hvor utbredt korrupsjon er.

Definisjonen på korrupsjon varierer ofte etter bruksområde. Noen indekser, slik som TIs korrupsjonsindeks, legger hovedsakelig vekt på korrupsjon i regi av offentlige tjenestemenn. Men ettersom grensene mellom privat og offentlig korrupsjon ofte er uklare, er det som regel ikke vanlig å skille mellom privat og offentlig korrupsjon. Vi kan også anta at i land hvor den offentlige korrupsjonsgraden er høy, vil det ha en smitteeffekt på privat sektor. Korrupsjon oppstår ofte i møtet mellom privat og offentlig sektor, og er således ofte forbundet med utviklingsland og et tungrodd byråkrati.

1.4. Hvordan bekjempes korrupsjon i dag?

I Norge er korrupsjon ulovlig. Dette gjelder også for norske bedrifter som investerer i utlandet. Hvorvidt en korrupsjonssak kan straffeforfølges, avhenger imidlertid ofte av bedriftens kjennskap til korrupsjonen og om det er mulig å bevise at korrupsjon har funnet sted.¹¹ De fleste korrupsjonssaker som blir etterforsket i Norge, er initiert av bedriftene selv eller resultat av varsling fra ansatte innad i bedriften. Internrevisjon og/eller medieoppslag er ofte grunnen til at korrupsjonssaker blir etterforsket.

I norsk lovgivning er korrupsjon og ethvert bidrag til korrupsjon forbudt. Korrupsjonsloven i Norge er relativt

ung, og inntil 1995 var det skattefradrag for bestikkelse og smøring av utenlandske tjenestemenn.¹² Først i 1999 ble korrupsjon av offentlige tjenestemenn i utlandet ulovlig i norsk lov. I ettertid har den norske korrupsjonsloven blitt styrket gjennom ratifisering og implementering av OECD-konvensjonen i 2003 og egen korrupsjonsparagraf i straffeloven. Streng korrupsjonslovgivning er normalt i de fleste land, uavhengig av hvor sterkt den etterfølges. Mange regjeringer i utviklingsland anerkjenner at korrupsjon er skadelig, og at en høy grad av korrupsjon tiltrekker færre utenlandske investorer. Likevel er det stor variasjon i hvor aktive regjeringene er i å motvirke korrupsjon. Multinasjonale selskap som operer innenfor Storbritannia og USA, er også underlagt henholdsvis UK Bribery Act og US FCPA (Foreign Corrupt Practices Act).

Norsk korrupsjonslovgivning

§ 276a. For korrupsjon straffes den som

a) for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag, eller

b) gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel i anledning av stilling, verv eller oppdrag. Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet. Straffen for korrupsjon er bøter eller fengsel inntil 3 år.

Medvirkning straffes på samme måte.

§ 276b. Grov korrupsjon straffes med fengsel inntil 10 år. Medvirkning straffes på samme måte.

§ 276c. For påvirkningshandel straffes den som

a) for seg eller andre krever, mottar eller aksepterer et tilbud om en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag, eller

b) gir eller tilbyr noen en utilbørlig fordel for å påvirke utføringen av stilling, verv eller oppdrag. Med stilling, verv eller oppdrag i første ledd menes også stilling, verv eller oppdrag i utlandet.

Straffen for påvirkningshandel er bøter eller fengsel inntil 3 år. Medvirkning straffes på samme måte.

Tilføyd ved lov 4 juli 2003 nr. 79.

Korrupsjonskulturen i Norge, og i forbindelse med norske utenlandsinvesteringer, har med andre ord opplevd et betydelig sceneskifte. Dette innebærer at mange norske selskaper som investerer i utlandet, raskt har måttet tilpasse seg en lovgivning som ikke nødvendigvis er i tråd med bedriftskulturen i andre land. Norske myndigheter har vektlagt at Norge skal være et foregangsland i anti-korrupsjonsarbeidet, og at Norge gjennom dialog og kompetansebygging skal bidra til godt styresett i land hvor det er tiltrengt.¹³ Innforstått i dette er bedriftenes forebyggende arbeid for å motvirke korrupsjon i utenlandsinvesteringer.

Internasjonale avtaler og initiativ

- ⇒ OECD (1997)- Konvensjon om motarbeidelse av bestikkelse av utenlandske tjenestemenn i internasjonale forretningsforhold. Ratifisert i 1997. Oppfølges gjennom Working group on Bribery in international business transactions.
- ⇒ FNs konvensjon mot korrupsjon UNCAC (2003). Ratifisert i 2006.
- ⇒ Europarådets straffe/sivilrettslige konvensjon mot korrupsjon ratifisert 2004. Oppfølges av GRECO (Group of States Against Corruption) - Norge har vært medlem siden 2001

Større frivillige internasjonale initiativ rettet mot bedrifter

- ⇒ Extractive Industries Transparency Initiative - EITI
- ⇒ UN Global Compact

Det forventes at norske multinasjonale selskaper aktivt skal medvirke til det forebyggende arbeidet. Mange norske bedrifter er også tilknyttet frivillige initiativ som EITI og Global Compact. EITI ble i 2003 etablert som et initiativ rettet mot bedrifter i utvinningsbransjen. EITI «fastsetter en global standard for åpenhet i olje-, gass- og gruveindustrien der selskaper pålegges å rapportere innbetalinger til staten og andre myndighetsorganer i landet de opererer i, og staten må selv oppgi mottatte betalinger». ¹⁴ Målet er at medlemskap vil sikre større åpenhet i transaksjoner i utvinningsbransjen og involvere myndigheter, det sivile samfunn og bedriftene: «gjennom åpenhet omkring betalingsstrømmer vil myndighetene stilles til ansvar for hvordan inntektene anvendes». ¹⁵ FNs Global Compact (GC) er et frivillig initiativ rettet mot bedrifter. Medlemskap i Global Compact tilsier at bedriften skal etterleve 10 prinsipper som omhandler ivaretagelse av menneskerettigheter, arbeidsvilkår, miljø og anti-korrupsjon ¹⁶. Utover dette finnes det mange større og mindre initiativer rettet mot bedriftens samfunnsansvar, hvorav korrupsjon utgjør en viktig del.

2. HVA ER DIREKTE UTENLANDSINVESTERINGER (DUI)?

Direkte utenlandsinvesteringer har vi når en bedrift starter opp et foretak eller kjøper aksjer eller selskaper i et annet land enn hjemlandet. ¹⁷ Norges Bank definerer DUI som «en investering over landegrensene der investor har til hensikt å opprette en varig økonomisk forbindelse og øve innflytelse på virksomheten i investeringsobjektet.» ¹⁸

Globale DUI har vokst kraftig de siste tiårene. Internasjonale oppkjøp og fusjoner kombinert med en global deregulering av markedene har ført til en rask vekst i antallet multinasjonale selskaper. En mer utviklet infrastruktur og moderne teknologi har ført til et mer dynamisk globalt marked. Økonomier som ikke mottar utenlandsinvesteringer, henger etter i de globale markedene og opplever lavere vekst og mindre økonomisk utvikling. Utviklingsland er derfor spesielt sårbare for uteblivende utenlandske investorer. Tall fra 2009 viser at globale DUI nådde en topp i 2007 med 1,8 billioner amerikanske dollar, hvorav 500 milliarder dollar gikk til utviklingsland, og kun 13 milliarder dollar til de 50 minst utviklede landene. ¹⁹ ²⁰ Det vil si at investeringer i utviklingsland var en særdeles liten del av totale globale utenlandsinvesteringer. I Afrika og Latin-Amerika var investeringer hovedsakelig rettet mot utvinningsindustrien. Afrika mottar i dag kun rundt tre prosent av totale globale utenlandsinvesteringer. ²¹ Av kinesiske utenlandsinvesteringer, derimot, er det estimert at så mye som 14 prosent gikk til afrikanske land sør for Sahara i årene 2005–2010. Dette har gjort at Kina er den største utenlandske investoren i Afrika. Kinesiske myndigheter har fått kritikk for dette inntoget i Afrika, grunnet både dårlige lønninger, bestikkelser og korrupsjon, og bruk av egne arbeidere. ²²

Vi har de senere årene sett et skifte i norsk bistandspolitikk, der utenlandsinvesteringer har fått en betydelig større rolle grunnet troen på den positive 'spill-over'-effekten av ansvarlig næringsutvikling. Ved å motta utenlandsinvesteringer kan land sikre vekst gjennom skatter, arbeidsplasser, økt kunnskap og bedre arbeidsvilkår. I større grad enn eksport og import er DUI sett på som langsiktige investeringer som har en påvirkning på samfunnet. Denne påvirkningen kan være både positiv og negativ. Risikoen for korrupsjon i utenlandsinvesteringer øker når multinasjonale selskaper investerer i land med svakt styresett, der investeringsmulighetene til dels er basert på bestikkelser og manglende kontroll fra sentrale myndigheter. Hvilke hender inntektene fra skatter og avgifter ender i, er også avgjørende for investeringens innvirkning på samfunnet. Blant annet for å bidra til mer positive effekter av DUI ble Statens investeringsfond for næringsvirksomhet i utviklingsland (Norfund) etablert i Norge (1997). Norfunds mandat er å sikre bærekraftig utvikling i utviklingsland ved å "bygge ned barrierene for private investeringer i et lønnsomt næringsliv i disse landene," ²³ dvs. land der det å gjøre investeringer er sett på som risikofyllt.

Bedrifter som investerer i land med korrupte myndigheter, blir ofte beskyldt for å støtte korrupte regjeringer og utnytte de mindre privilegerte i befolkningen. Norske investeringer i land med korrupte regimer har fått mye publisitet, for eksempel slik Statoil har fått i Angola og Aserbajdsjan. ²⁴ Korrupte regjeringer har også en tendens til å tiltrekke seg utenlandsinvesteringer av lav kvalitet, som på kort sikt gagnar enkeltpersoner i offentlige roller, men som ikke har et langsiktig perspektiv på økonomisk utvikling. ²⁵ Hvis styringsmekanismene er svake, er det ikke usannsynlig at en utenlandsinvestering kan forverre problemet. ²⁶ Tilsvarende vil utenlandsinvesteringer ha positiv betydning i land med velfungerende institusjoner; der korrupsjon er lite

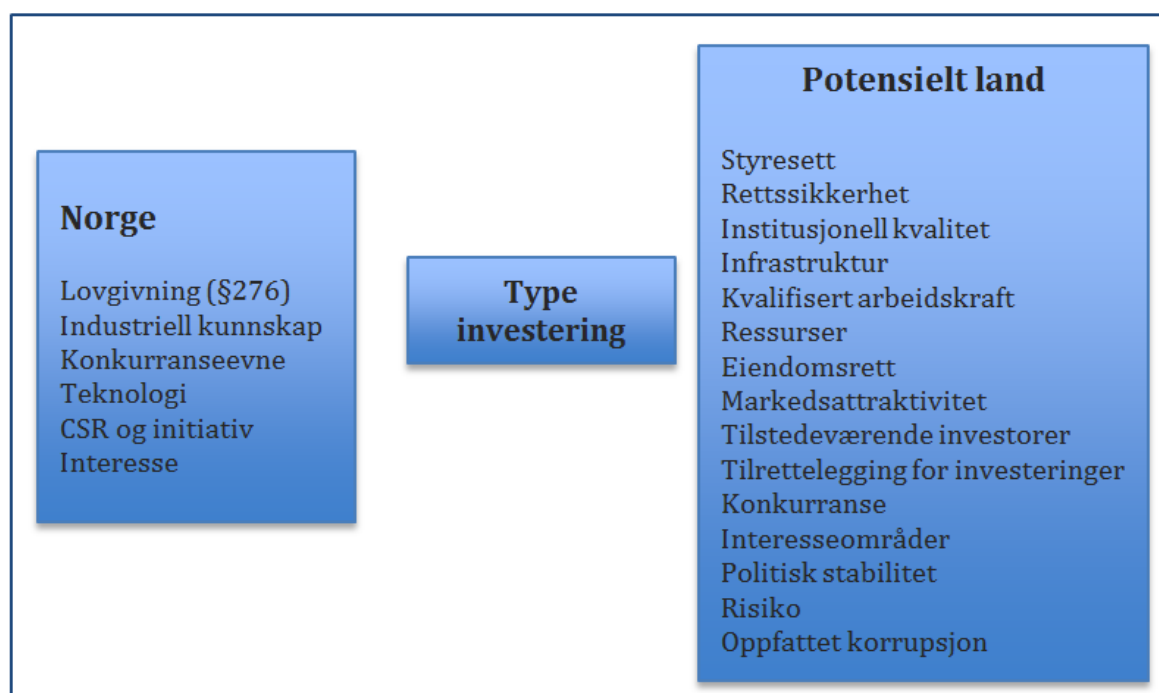
utbredt.²⁷ Dette er en konsekvens av bl.a. sammenhengen mellom gode institusjoner og jevn fordeling av goder i befolkningen. Tilstedeværelse av utenlandske bedrifter skaper også forventninger i et lands befolkning om at investeringene skal komme befolkningen til nytte. Men investeringer kan lett bli brukt kortsiktig som et valgkampmiddel av makthaverne. Korrupte regjeringer bruker f.eks. inntekter fra investeringen for å sikre gjenvalg.²⁸ Da er synlige og store prosjekter ofte ønsket, men slike prosjekter fører også til økt sjanse for korrupsjon. Slik kan effekten av en utenlandsinvestering i land hvor korrupsjonsgraden er høy, vise seg å bidra til økt korrupsjon.

Tendensene beskrevet over er ikke nødvendigvis representative for norske bedrifter. Betydningen av norske investorers tilstedeværelse i land med korrupte regimer kan være positiv. Høy standard på etiske retningslinjer og krav om åpenhet rundt pengestrømmen fra investorer kan bidra til å gjøre institusjonene bedre i investeringslandet. At norske bedrifter går inn i land med høy korrupsjon betyr ikke at investeringene har en negativ innvirkning på utviklingen i landet. Håpet er at de – tvert imot – bidrar til å etablere standarder som påvirker styresett og institusjoner positivt. Men utenlandsinvesteringer kan være ett tveegget sverd hvis åpenhet ikke er en forutsetning.

2.1. Virker korrupsjon avskrekkende for utenlandske investorer?

Flere studier har sett nærmere på sammenhengen mellom korrupsjon og utenlandsinvesteringer – hvis korrupsjonsgraden i et land er høy, vil det tiltrekke færre utenlandske investorer? Jevnt over er konklusjonen at korrupsjon som en isolert variabel er negativt for utenlandske investeringer. Mye tyder derimot på at hvorvidt en utenlandsinvestering finner sted, beror på flere faktorer. Graden av korrupsjon er én viktig variabel, men bør sees i sammenheng med andre variabler. Korrupsjon blir sjeldent behandlet som en isolert variabel og har derfor ikke en negativ innvirkning på DUI med mindre andre variabler betydelig øker risikograden for investeringen. Tabellen under viser hvilke faktorer som kan ha en innvirkning på utenlandsinvesteringer.

Det tas forbehold om at disse faktorene ikke gjelder enhver utenlandsinvestering, men at de generelt forklarer hvilke vurderinger som avgjør fordelingen av investeringer på land. Investorlandet er i denne tabellen eksemplifisert som Norge.

Som vi ser fra tabellen over, er det flere elementer som påvirker hvorvidt en investering finner sted eller ikke. Korrupsjon i seg selv er ikke attraktivt når man investerer. Men hvis det er andre forutsetninger som ligger til rette for at investeringen skal finne sted, betyr forekomsten av korrupsjon ofte lite for investorene.²⁹

Investeringer i land som har høy korrupsjon, fører ikke nødvendigvis til krav om bestikkløser eller korrupsjon, men sannsynligheten øker. Det er dessuten sannsynlig at flere viktige variabler, som rettssikkerhet og styresett, er påvirket av korrupsjon, og at det derfor ikke er mulig å se korrupsjon kun som en isolert variabel – korrupsjon forekommer i ulike sektorer.

Det har også vært diskutert hvorvidt nivået på korrupsjon i hjemlandet har en innvirkning på sannsynligheten for at en investor godtar bestikkløser eller bestikker i utlandet. Noen empiriske studier finner at sannsynligheten for at norske/skandinaviske investorer bestikker er mindre, grunnet vår lave toleranse for korrupsjon.³⁰ Andre finner at skandinaviske investorer deltar i korrupsjon i like stor grad som investorer fra andre, mer korrupte land.³¹ Sett i sammenheng med korrupsjonslovgivningen i de respektive landene er det sannsynlig at investorlandets korrupsjon har en innvirkning på korrupsjon i utenlandsinvesteringer. Med andre ord kan vi anta at norsk investeringskultur er renere enn for eksempel den kinesiske investorer opererer med.³²

2.2. Tilretteleggingsbetalinger

Vi ser også en tendens til at regjeringer som ønsker utenlandsinvesteringer, tilrettelegger for ekstra betalinger gjennom agentavgifter og såkalte tilretteleggingspenger (facilitation payments). Det vil si at bedriftene må betale et engangsbeløp, et prosentvis anslag av fremtidig avkastning i det landet de investerer i, eller at de må betale et mindre beløp for å få tilgang til en tjeneste de allerede har krav på. Facilitation payments blir ofte rettfærdiggjort ved at dette er betalinger som utføres etter at investeringen har funnet sted og derfor ikke påvirker anbudsprosessen. Tilretteleggingsbetalinger er ofte kulturelt bestemt og i mange land ansett som en stor del av lønnen til offentlige tjenestemenn. Tilretteleggingspenger blir ofte omtalt som «lovlig korrupsjon», selv om det etter norsk lovgivning ikke er tillatt. OECD-konvensjonens retningslinjer vektlegger at slike betalinger «ikke bør» finne sted, og hvis de gjør det, «bør» de protokollføres.³³ Hvorvidt tilretteleggingsbetalinger kan straffes, avhenger av om betalingen skaper en utilbørlig fordel og er derfor en vurderingssak.³⁴ Vurderingsgrunnlaget baserer seg på blant annet ytelsens verdi og den ansattes stilling. Det har blitt argumentert for at nulltoleranse mot facilitation payments vil gjøre det umulig for norske bedrifter å operere i mange land. I den forbindelse har det også blitt hevdet at manglende forbud mot å avtale tilretteleggingsbetalinger gjør det mulig å inngå slike avtaler. UK Bribery Act har styrket lovgivningen mot facilitation payments. I etterkant har bedrifter som operer i Storbritannia, vært kritiske til denne delen av den nye UK Bribery Act. Nulltoleranse mot facilitation payments vil gjøre det vanskelig å gjøre forretninger i mange land, for eksempel BRIK-landene,³⁵ der tilretteleggingspenger kan være en integrert del av det offentlige systemet.³⁶

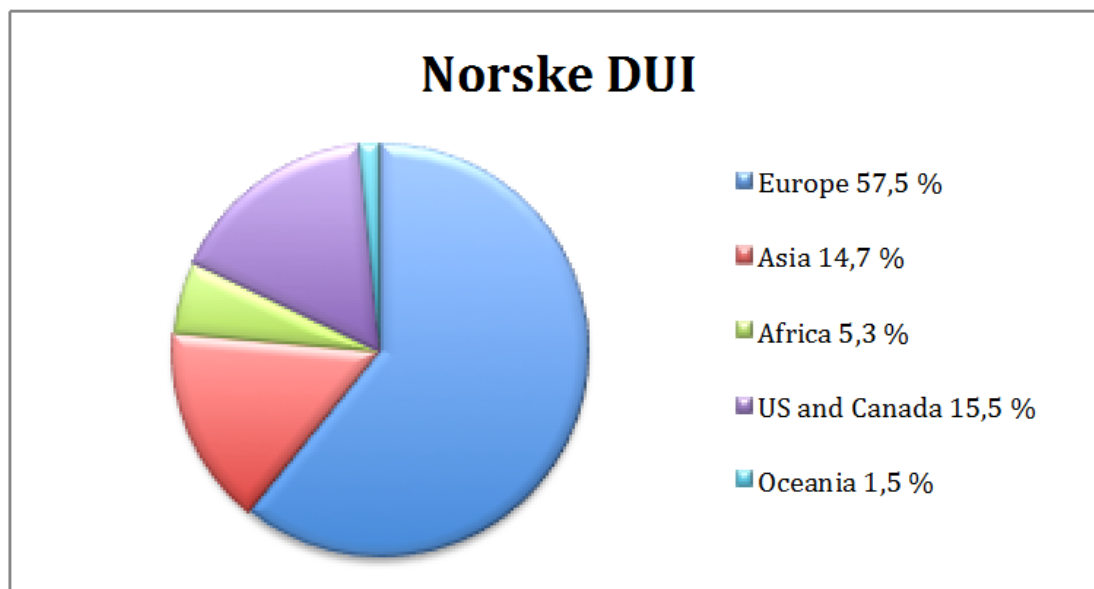
3. NORSKE UTENLANDSINVESTERINGER

Norske DUI er hovedsakelig bestemt av markedsattraktivitet i det potensielle landet. Attraktiviteten avhenger av infrastruktur, ressurser, åpenhet for investeringer, styringsmekanismene og potensielle markedsandeler. Hvis norske investorer velger ikke å investere i et land, er dette hovedsakelig begrunnet med risikoen ved investeringen – høy risiko fører til usikker avkastning. Innforstått i høy risiko er også korrupsjon.

Norske multinasjonale selskaper er store innen olje og gass, kraft, sjømat, IT og telekommunikasjon. En håndfull norske selskaper, som Statoil, Aker, Yara og Telenor, står bak de største norske utenlandsinvesteringene. En liten, men økende prosentandel av norske DUI gjøres i utviklingsland. Investeringene blir ofte foretatt av bedrifter med høy statlig eierskapsandel.³⁷ Ifølge SSB økte norske DUI med 15 prosent fra 2009 til 2010, hvilket er en stor økning med tanke på den globale økonomiske resesjonen.³⁸ I 2010 gikk 23 prosent av norske DUI til oljeindustrien og 55 prosent av totale norske utenlandsinvesteringer gikk til EU-land.³⁹

Norske utenlandsinvesteringer er kun en veldig liten del av totale investeringer i utviklingsland og er hovedsakelig rettet mot olje, gass og shipping. Men norske investeringer i utviklingsland har økt de senere årene. Fra 2009 til 2010 økte investeringer til andre land enn USA og Europa fra 29 prosent av totale DUI, til 35 prosent.⁴⁰ En stor del av norske utenlandsinvesteringer i olje- og gassbransjen er lokalisert i Russland, Georgia, Yemen, Venezuela, Mosambik og Irak.⁴¹ Dette er land som ifølge CPI-indeksen er meget korrupte. Norge investerer seks ganger så mye i Afrika i dag som vi gjorde for 10 år siden.⁴² Fortrinnet til norske investorer

i olje- og gassbransjen er at de har en høy teknisk kompetanse som er etterspurt i mange land.⁴³ Dette muliggjør krav om nulltoleranse fra norske investorer. Det kan også være en av grunnene til at TI vektlegger at norske investorer innenfor olje- og gassindustrien er spesielt flinke i forebyggende antikorrupsjonsarbeid: Det tekniske fortrinnet gjør at de har «råd» til å vise nulltoleranse. Kun et fåtall norske bedrifter har blitt dømt i korrupsjonssaker ved utenlandsinvesteringer. Grunnene til dette kan være mange. Flertallet av korrupsjonssakene som blir avdekket omhandler korrupsjon gjennom datterselskaper og agenter, ledd det er vanskelig å overvåke.

Kilde: SSB 2006

3.1. Bruk av skatteparadis og korrupsjon

I utenlandsinvesteringer kan penger ofte gå gjennom såkalte skatteparadis eller oversjøiske finanssentre (OFS), og utbetalinger til korrupsjon kan bli bakt inn i konsulenttenester, skatter eller forhøyede priser. Investeringer i OFS er ikke ulovlige, og bruk av OFS betyr heller ikke at pengene er ervervet gjennom korrupsjon. Men fordi korrupsjon er vanskelig å oppdage, er det behov for mekanismer som gjør at både det å oppdage korrupsjon og det å etterforske korrupsjon er mulig. Bruk av OFS gjør dette vanskelig. Tilretteleggingsbetalinger, bruk av skatteparadis og hemmelighold kamouflerer korrupsjon og gjør det vanskeligere å avdekke. Så mye som 16 prosent av norske utenlandsinvesteringer går gjennom såkalte skatteparadis.⁴⁴ Et skatteparadis er en stat med gunstige skatteordninger for bedrifter, hvor åpenhet i transaksjoner normalt ikke er påkrevd.⁴⁵ Dette kan være problematisk, ettersom det er vanskelig å foreta ettersyn med utenlandsinvesteringer der deler av investeringen og avkastningen går til OFS.

Det utviklingsmessige perspektivet når det gjelder bruk av skatteparadis er omdiskutert. Når multinasjonale selskaper investerer i et utviklingsland, vil det kunne være problematisk om de ikke skatter til det landet de investerer i. OECD-konvensjonens retningslinjer for multinasjonale selskaper⁴⁶ forutsetter at transaksjoner ikke struktureres på en måte som gir skattemessige forhold som ikke reflekterer intensjonene til jurisdiksjonen selskapene investerer i. Kapitalflukt fra utviklingsland er et problem som får stadig mer oppmerksomhet.

Problematismen av skatteparadisene har ført til internasjonalt samarbeid for å sikre innsynsmuligheter i skatteparadisene. Gjennom Nordisk Råd og OECD arbeider Norge med å gjøre informasjon i skatteparadis mer tilgjengelig.⁴⁷ De nordiske landenes skattesystemer er like og gir derfor et bredt felles grunnlag for å kreve innsyn i såkalte finanssentra. Press fra OECD og G20-landene har gjort OFS-landene mer villige til å inngå utleveringsavtaler. Disse utleveringsavtalene tillater innsyn i skatteunndragelser, eierskap av bankkonti og selskaper.⁴⁸ I alt har 38 OFS inngått innsynsavtaler med de nordiske landene, hittil har 31 av disse trådt i kraft.⁴⁹ Norge arbeider derfor aktivt for å skape økt innsyn i internasjonale kapitalstrømmer gjennom OFS, og etablere felles kjøregler for når og hvordan slike jurisdiksjoner kan brukes, bl.a. av statlige eide virksomheter. Avtalene

har blitt kritisert fra flere hold, blant annet for å være et skalkeskjul for «hvitvasking» av skatteparadisene selv – jo flere samarbeidsavtaler jo renere virker de.⁵⁰ Avtalene er også kritisert for å være utilstrekkelige og trege i en tid der kapitalflukt fra utviklingsland stadig øker. På den andre siden kan bruk av OFS ofte være nødvendig for å kunne gjøre investeringer i mange utviklingsland.

3.2. Hva vet vi om korrupsjon og norske multinasjonale selskaper?

I forhold til nabolandene, Danmark, Sverige og Finland, skårer Norge – som nevnt – dårligere på CPI-indeksen. Dette behøver ikke å bety at Norge generelt er mer korrupt enn sine naboland, det kan heller være en konsekvens av flere faktorer som har en innvirkning på synligheten av korrupsjon i samfunnet. Norske firmaer er, for eksempel, i større grad enn nabolandene representert i utviklings- og overgangsøkonomier gjennom investeringer i oljebransjen – en bransje kjent for mye korrupsjon. Samtidig er det i mediene et stort fokus på korrupsjon, smøring og kameraderi i norsk business og politikk. Fokuset fra mediene, bedriftene selv og myndighetene har blitt sterkere de siste årene. Samlet kan disse elementene gi et bilde av at det er mye korrupsjon i Norge. Samtidig ser man at det økte fokuset fra mediene skaper bedre forutsetninger for å kunne avdekke korrupsjon og for å utvikle bedriftskulturer der nulltoleranse blir normen.

Det er lite vi med sikkerhet kan si om korrupsjon i norske utenlandsinvesteringer. Utredninger om korrupsjon i norske DUI er i stor grad basert på holdningsundersøkelser foretatt av private foretak. De undersøkelsene som er gjort om bedriftenes holdninger til korrupsjon, kan tolkes dithen at korrupsjon er et problem norske multinasjonale selskaper har god kjennskap til. En undersøkelse utført av PwC,⁵¹ viser at så mange som 39 prosent av norske bedrifter som opererer i utlandet, mener de har tapt anbudsrunder grunnet korrupte offentlige tjenestemenn.⁵²

Tilsvarende fant Tina Søreide(2006) i en undersøkelse av norske bedrifters holdninger til korrupsjon i utenlandsinvesteringer, at 66 prosent av 82 spurte bedriftsledere mente de hadde mistet en kontrakt grunnet korrupsjon i land hvor korrupsjon var utbredt.⁵³ Tilbøyeligheten til å tilpasse seg bedriftskulturer i land hvor korrupsjon er utbredt, ser også ut til å være tilstede. Over halvparten av respondentene i den samme undersøkelsen svarte at de ville tilpasse seg businesskulturen i et land hvis de mistet kontrakter, og/eller ville akseptere korrupsjon som «part of the game». Søreide undersøkte også holdningene til norske ambassaderepresentanter i 24 utviklings- og overgangsøkonomier; 19 av disse mente at korrupsjon var en stor del av businesskulturen i landene de var representert i.⁵⁴ I den samme studien svarte 45 prosent at de ikke ville levert en formell klage i tilfeller hvor konkurrenter vant anbudsrunder grunnet bestikkelser, med bakgrunn i utsagnet «corruption is part of the game», manglende bevis, og frykt for mulige tap av fremtidige forretningspartnere.⁵⁵

Flere tilsvarende bedriftsundersøkelser har blitt gjennomført, og flertallet av slike undersøkelser viser at norske bedriftsledere som oftest har liten toleranse for korrupsjon. Likevel kan det se ut til at tilbøyeligheten til å begå korrupte handlinger i utlandet er større. Synovate foretok i 2011 en undersøkelse på vegne av Gjensidige om bedriftslederes erfaringer og tanker om korrupsjon. Av 813 bedriftsledere svarte 40 prosent at de var helt eller delvis enige i følgende utsagn: «For at norske bedrifter skal få forretninger i utlandet, må man mange steder godta å gi bestikkelser.»⁵⁶ Resultatet av dette bør ikke tolkes dithen at 40 prosent av de spurte selv har godtatt bestikkelser i utlandet, men vi kan utfra dette anta at flere er tilbøyelige til å godta bestikkelser i tråd med bedriftskulturen i det landet de opererer i. Resultatene samsvarer godt med funnene til Tina Søreide.

Undersøkelser utført av SSB i 2004 og 2009, viser at antallet norske bedrifter som var utsatt for korrupsjon, sank fra 20 prosent i 2003 til 15 prosent i 2008,⁵⁷ hvilket kan tyde på at både bevisstheten og det forebyggende arbeidet har blitt styrket siden korrupsjonslovgivningen ble endret. SSBs undersøkelse sier derimot lite om holdningene til korrupsjon og bestikkelser i utlandet. Transparency International Norge understreket i NIS rapporten⁵⁸ om Norge, at selv om norske bedrifter generelt har blitt flinkere til å unngå korrupsjon, ser det ut til at mange tilpasser seg en korrupt bedriftskultur når de investerer i utlandet.⁵⁹ Økte investeringer i land med høy grad av oppfattet korrupsjon problematiserer dette ytterligere.

Generelt er likevel korrupsjon sett på som kostbart for bedriftene. Sanksjoner og straff både fra norske myndigheter, eventuelle andre myndigheter, internasjonale initiativer og forbrukere kan i dag være såpass alvorlige for en bedrift, at man anser det for å være *for* risikabelt å investere i visse land. I en undersøkelse utført av TI Norge i 2009, svarte bedriftsledere at de anslo at korrupsjon økte kostnadene på en investering med inntil 10 prosent.⁶⁰ Samtidig vektlegges det at fremtidige uvisse kostnader ved korrupsjon skaper usikkerhet for investorene. Bedrifter fra land hvor ledere og direktører er mer utsatt for sanksjoner og straff i forbindelse med korrupsjon, er mindre tilbøyelige til å godta bestikkelser.⁶¹ Grad av korrupsjon henger ofte sammen med risiko for å bli tatt.

3.3. Er norske investorer mindre korrupte enn andre?

Det er generelt få studier som tar for seg norske investorers korrupsjon i utenlandsinvesteringer. De studiene som finnes, er hovedsakelig basert på holdningsundersøkelser i norske bedrifter. Det er derfor vanskelig å si hvorvidt norske investorer generelt er mindre korrupte enn andre. Noen få studier har sett på forskjellen mellom norske investorer og andre investorer. Hveem et al. fant ingen sammenheng mellom norske utenlandsinvesteringer og korrupsjonsnivået i et land. De fant heller ikke at skandinaviske investorer var mindre tilbøyelige til å bestikke enn andre investorer.⁶² Dette funnet er også i tråd med hva Søreide fant i sin studie – det ser ikke ut til at norske investorer er mindre tilbøyelige til å bestikke enn andre investorer.⁶³ Det understrekes at disse studiene ble publisert i 2006, og at det derfor kan tenkes at det i etterkant har vært en holdningsendring i tråd med det økte fokuset på korrupsjon.

Hveem et al. fant videre at norske bedrifter med statlig eierskapsandel investerte mer i land med dårlig rettsikkerhet, dårlig eiendomsrett og høy grad av korrupsjon, enn privateide bedrifter. Denne studien må sees i sammenheng med at norske bedrifter som investerer i utlandet, generelt er kjennetegnet av en høy statlig eierskapsandel.⁶⁴ Små og mellomstore private bedrifter er mer utsatt for korrupsjon – disse bedriftene er mer sårbare i markedet og i større grad avhengige av raske transaksjoner. Større bedrifter har ofte mer ressurser til å utarbeide retningslinjer mot korrupsjon og til å gjennomføre intern opplæring av de ansatte. De har også bedre ressurser til å foreta intern kontroll av investeringene og hvor pengestrømmene går – det er derfor lettere for større statseide bedrifter å gå inn i land hvor risikonivået er høyere.

Mye tyder på at norske investorer generelt er bevisste på at det er risikabelt å involvere seg i korrupsjon og derfor tar forholdsregler og unngår investeringer som er ansett som risikable. Empiriske studier vektlegger at bedriftsledere fra land hvor sannsynligheten for å bli tatt er stor, og sanksjoner og straff hvis man blir tatt likeså, mindre sannsynlig vil bestikke. Man kan derfor anta at det er en lavere sannsynlighet for at Norge vil bestikke i utenlandsinvesteringer enn en representant fra, for eksempel, en kinesisk bedrift. Hvis vi ser på resultatene fra holdningsundersøkelsene presentert over, kan vi anta at flere norske bedrifter allikevel har en annen holdning når de investerer i utlandet – mange sier seg enig i uttalelsen «corruption is part of the game».

Norske holdninger har forandret seg de senere årene, fra en kultur hvor korrupsjon og bestikkelser var stuerent til en kultur der bedriftene har større innsikt i konsekvensene av korrupsjon og aktivt bidrar til en nulltoleranse mot korrupsjon. Holdningsendringen i norske bedrifter, derimot, var relativt liten etter at den nye korrupsjonsloven trådte i kraft.⁶⁵ I etterkant av Søreides' studie (2006) har både fokuset fra mediene og bedriftene tiltatt – noe som kan tilsa at fokuset på korrupsjon og forebyggende arbeid har økt.

4. HVORFOR ER VI IKKE FLINKEST I VERDEN?

Økt internasjonalt samarbeid, friere presse og strengere lover og regler har gjort det enklere å avdekke korrupsjon – mye har skjedd på få år, både fra myndighetenes og bedriftenes side. Likevel ser vi at korrupsjon i stor grad preger mediebildet, innenlands som utenlands. Spesielt i utenlandsinvesteringer er det lite vi vet om bestikkelser og korrupsjon, og studiene som er nevnt foran, viser at korrupsjon er en utbredt del av den bedriftskulturen norske bedrifter møter på i utlandet. Korrupsjon i forbindelse med utenlandsinvesteringer er vanskelig å oppdage. Det har derfor kommet flere initiativer som oppfordrer til mer transparens, og flere norske multinasjonale selskaper foretar omfattende «LandforLand»-rapporteringer⁶⁶. «LandforLand»-

rapportering bidrar til at sivilsamfunnet har en visshet om hvilke inntekter staten får fra investorene og legger dertil press på myndighetene i de respektive landene. Åpenhet, eller transparens, er derfor det viktigste verktøyet vi har for å avdekke korrupsjon. EU-kommisjonen har foreslått «LandforLand»-rapportering som standard for multinasjonale selskaper. Få norskeide multinasjonale selskaper gjennomfører tilstrekkelig «LandforLand»-rapportering.

Den norske tillitten ser også ut til å by på problemer for norske multinasjonale selskaper. Manglende bakgrunnsundersøkelser av partnere gjør at mange norske bedrifter stiller svakere og er mer sårbare for korrupsjon. En undersøkelse utført av Ernst & Young, av 1750 bedriftsledere i 43 land, viser at kun 29 prosent av norske bedrifter har rutiner for bakgrunnsundersøkelser av partnere.⁶⁷ I Vest-Europa generelt var gjennomsnittet 51 prosent, globalt 56 prosent. Forklaringen på dette kan være at den norske kulturen i stor grad er basert på tillit, og at det derfor er mindre vanlig å utføre bakgrunnsjekk av partnere. Konsekvensen av dette kan være at norske bedrifter inngår avtaler med partnere som operer med dårligere etiske retningslinjer enn det vi i Norge er vant til, og derfor blir mer sårbare for korrupsjon.

Norske bedrifter kan også velge å godta bestikklser og korrupsjon når konkurransedyktigheten står på spill. At norsk næringsliv taper anbudsrunder grunnet bestikklser fra konkurrenter, kan potensielt være en utfordring i en presset verdensøkonomi. Norsk industri er rangert som mindre konkurransedyktig enn industrien i de andre skandinaviske landene.⁶⁸ Hvorvidt steng korrupsjonslovgivning har en påvirkning på norsk konkurransedyktighet er uvisst. Men det at norske bedrifter mener de har mistet investeringer som følge av bestikklser fra konkurrerende investorer kan være et hinder, både for dagens og fremtidig konkurransedyktighet. I St.meld. nr. 13 2010-11 *Aktivt eierskap- norsk statlig eierskap i en global økonomi*, vektlegges nettopp denne problemstillingen. I et avsnitt om forventninger til bedriftenes samfunnsansvar står det: «Avveininger knyttet opp mot selskapenes konkurransevne vil derfor av og til måtte gjøres for å ivareta statens eierskap på best mulig måte.»⁶⁹ Nettopp avveininger for å ivareta eierskap generelt er en grunn til at bedrifter er korrupte – spesielt mindre, privateide bedrifter uten de nødvendige ressursene til å "vente" kan ty til korrupsjon for å opprettholde konkurransevnen.

4.1. Hva kan myndighetene gjøre?

I *Norges Integritetssystem – Ikke helt perfekt?* måler Transparency International Norge sårbarhet og korrupsjonsrisiko i viktige samfunnsinstitusjoner. Integritetsstudier blir gjennomført i flere land der Transparency International er representert, og studien består vanligvis av 13 søyler som representerer de forskjellige samfunnsinstitusjonene. I Norge gjennomgikk TI Norge kun 12 søyler. Den trettende søylen skal være en vurdering av landets antikorrupsjonsorgan – et organ Norge ikke har. UNCAC § 6.1. oppfordrer landene til å opprette selvstendige antikorrupsjonsorganer som, blant annet, har hovedansvar for det forebyggende og avdekkende arbeidet. Økokrim er, ifølge studien, det nærmeste man kommer et antikorrupsjonsorgan, men kan ikke sees på som uavhengig i og med at Økokrim er underlagt både Riksadvokaten og Politidirektoratet. Integritetsstudiet viser også at Økokrim har manglende ressurser til å forta etterforskning og påtale korrupsjonssaker. Alle landets politidistrikter ble i 2005 pålagt å opprette egne «økoteam» som jobber med det avdekkende arbeidet i korrupsjonssaker i de forskjellige politidistriktene. Økoteamene er en forlengelse av Økokrims avdekkende arbeid på økonomisk kriminalitet.

Manglende ressurser til Økokrim og til økoteamene har fått mye fokus i mediene den siste tiden. Ifølge en undersøkelse av de forskjellige politidistriktenes arbeid er det kun 40 prosent av landets økoteam som jobber med økoteamenes opprinnelige oppgaver, resten blir satt til å jobbe med annen type etterforskning.⁷⁰ I samråd med Riksadvokaten opprettet politiet i april 2012 en arbeidsgruppe for å kartlegge dagens organisering av økoteamene og de ressursene og kompetansen økoteamene sitter på. Rapporten fra arbeidsgruppen forelå i desember 2012 og viste på flere punkter at dagens organisering er utilstrekkelig, bl.a. på grunn av dårlig samhandling av de forskjellige økoteamene, mangelfull skjerming fra andre oppgaver, og lav lønn, som fører til færre kvalifiserte søkere.⁷¹ Videre vektlegger arbeidsgruppen at økoteamenes funksjon blir betydelig svekket av mangelfulle ressurser:

«Om økoteamenes kapasitet heter det i Politidirektoratets brev 8.5.2009 til Justisdepartementet vedr evaluering av økoteamene (på side 8): *Evalueringen har vist at de fleste økoteamene mangler ressurser til en forsvarlig behandling av alle sakene som blir anmeldt. Den har også vist at distriktene mangler ressurser til å arbeide proaktivt og til å avdekke egne saker. De som er tilfredsstillende "kalibrert" i dag, vil få problemer med å møte en forventet økning av anmeldelsene fra offentlige kontrollorganer. Arbeidsgruppen mener at dette også en dekkende beskrivelse av dagens situasjon.»⁷²*

Grunnen til at det er forventet en økt fremtidig arbeidsmengde er, blant annet, Skattedirektoratets forventning om flere saker knyttet til utlandet. Dette synspunktet blir også støttet av økoteamene selv, som ser at stadig flere saker krever etterforskning i utlandet. Manglende ressurser i politiet generelt gjør at økoteamenes funksjon ikke blir opprettholdt. Mye tyder på at økoteamene ville hatt en klarere funksjon, dersom de hadde vært underlagt et selvstendig antikorrupsjonsorgan eller vært skjermet fra andre oppgaver. En av rapportens klareste konklusjoner er: «*Det må ligge som en klar forutsetning at medarbeiderne i økoteamene skal skjermes mot andre oppgaver, og at økoteamene i hvert distrikt skal samlokaliseres.*»⁷³ Dette vil et sentralisert og selvstendig antikorrupsjonsorgan kunne tilby.

Norge har gjennom å implementere OECD-konvensjonens bestemmelser om åpenhet i anskaffelser, sørget for å gi publikum større innsikt i offentlige anskaffelser og transaksjoner. Også i privat næringsliv er gjennomsiktigheten økende. Norske bedrifter er generelt flinke til å implementere forebyggende tiltak mot korrupsjon. Initiativer som EITI og Global Compact bidrar til å sikre mer transparens. Overvåkingen blir lettere å gjennomføre når bedriftene har sluttet seg til slike initiativ. Likevel er det problematisk å tillegge disse initiativene for stor vekt, da man i mange land tilpasser seg internasjonale bestemmelser gjennom avtaler om tilretteleggingsbetalinger og andre avgifter som det er forventet at utenlandske investorer skal betale. Bestikkelser og korrupsjon blir utført av andre- og tredjepersoner som bedriftene selv har lite kontroll over. Bruk av datterselskaper, underleverandører og agenter som utøver korrupsjon på norske bedrifters vegne, er ofte normalt. Selv om norske bedrifter skulle vise en fullstendig nulltoleranse mot korrupsjon, har de liten oversikt over hvor pengene går videre etter de har investert. At norske bedrifter er transparente betyr ikke nødvendigvis at investeringene ikke ender i korrupte hender.

Whistleblowing, eller varsling, er også et virkemiddel som har fått mye oppmerksomhet. Normalt brukes varsling som begrep når ansatte i en bedrift varsler om korrupsjon og økonomisk kriminalitet. Gjennom UNCAC (United Nations Convention Against Corruption) har Norge implementert en paragraf i arbeidsmiljøloven som beskytter varslere. Her fremgår det at arbeidstaker har rett, dog ikke plikt, til å varsle om kritikkverdige forhold i virksomheten. Arbeidstilsynet vektlegger at «*virksomheten skal ha utarbeidet rutiner for intern varsling.*»⁷⁴ Kritikere hevder at denne paragrafen ikke oppfordrer til varsling, og at politiet mangler kunnskap og ressurser til å etterforske og følge opp varslingssaker.⁷⁵ Paragrafen dekker heller ikke varsling mellom konkurrerende bedrifter når det antas at korrupsjon har funnet sted. Selv om alle statlige og private arbeidsplasser er pålagt å ha rutiner for varsling, er det usikkert i hvilken grad slike rutiner er implementert. Det er bedriftens ansvar å undersøke kritikkverdige forhold i en varslersak, intern varsling leder som oftest til intern revidering. Hvis en bedrift har interne retningslinjer for varslere, vil det være lettere for de ansatte å rapportere om kritikkverdige forhold. Da vil rapporteringen være i tråd med bedriftens egne ønsker, og lojalitetsansvaret overfor arbeidsgiver opprettholdes.

I mange tilfeller er varsling ansett som problematisk. Hvis en bedrift velger å avsløre korrupsjon eller en forespørsel om bestikkelse, kan bedriften oppleve store tap, både i form av verdifulle investeringer og fremtidige forretningsforbindelser. Det er også rimelig å anta at lojalitetskravet overfor arbeidsgiver i stor grad står sterkere enn varslersansvaret.⁷⁶ Nyere studier viser at bedrifter sjelden varsler om korrupsjon og bestikkelser fra andre bedrifter, også når korrupsjonen fører til tap av kontrakter.⁷⁷

Norske myndigheter oppfordrer norske bedrifter til å investere mer i utviklingsland. Dette fordi potensialet for profitt i raskt voksende økonomier er store, og fordi norske investeringer anses å fremme utvikling. Risikoen for bedriftene, derimot, kan være stor. I tillegg er – som tidligere nevnt – de fremtidige kostnadene ved korrupsjon og investeringer i korrupte land ofte uvisse og skaper stor usikkerhet for investorene. Utenriksdepartementet

vektlegger at nettopp denne usikkerheten er hovedårsaken til at mange norske bedrifter holder seg unna utviklingsland. Risikovurderingen gjør at kommersielle aktører til tider unngår å investere i slike land, selv om det ofte nettopp er slike land som trenger utenlandsinvesteringer mest. Det bør derfor være et mål å sikre ressurser, både subsidier og kompetanse, til offentlige og private aktører som ønsker å investere i utlandet, slik at investeringer kan gjennomføres på en forsvarlig måte.

5. AVSLUTTENDE KOMMENTARER

De fleste transaksjonsprosesser og beslutninger om investeringer i utlandet er unntatt offentlighet, og det er vanskelig for både medier og andre utenforstående å avdekke korrupsjon med mindre den er veldig synlig. Noen lands politiske strukturer er såpass kompliserte at det er vanskelig å få innsyn i hvorvidt korrupsjon har funnet sted. Fullstendig overvåkning av bedrifter og deres utenlandsinvesteringer er hverken hensiktsmessig eller ønskelig. Til dels er offentligheten den beste vaktbikkja når det kommer til avdekking av korrupsjon. Tilsvarende kan vi si at det er lite sikre tall å basere korrupsjonen i norske utenlandsinvesteringer på. Korrupsjon er «under bordet» og derfor pr. definisjon unntatt offentligheten. Norske bedrifter er generelt flinke til å etterleve OECD-konvensjonen om bestikkelse av offentlige tjenestemenn, og både privat næringsliv og offentlige myndigheter har fått skryt for å etterleve bestemmelsene i konvensjonen.⁷⁸ I Norge har spesielt medier som Aftenposten og Dagens Næringsliv vært flinke til å sette søkelys på økonomisk kriminalitet. Transparency International og Publish What You Pay er to sterke NGO'er som jobber bredt mot korrupsjon. Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) har gjort et viktig arbeid mot korrupsjon ved å informere om innvirkning og forebyggende tiltak for bedrifter. I GRECO sin vurdering av Norges etterlevelse av OECD-konvensjonen ble det nevnt noen punkter der Norge hadde et forbedringspotensiale. Norge ble bl.a. oppfordret til å «ytterligere styrke samarbeidet mellom offentlig og privat sektor for å forebygge og avdekke internasjonal korrupsjon».⁷⁹

Norske utenlandsinvesteringer øker årlig, samtidig som utviklingspolitikken har blitt mer vridd mot investeringer. Det er derfor viktig at norske bedrifter og organisasjoner som opererer i utlandet, er klar over hvilke fallgruver som eksisterer og har tilstrekkelig kompetanse og ressurser til rådighet for å unngå korrupsjon. Norfund erfarer at krav om bestikkelse ofte bortfaller, hvis investoren krever nulltoleranse i korrupte land. Investeringsprosessen kan da ta litt lenger tid, og behovet for bistand i denne prosessen kan være tilstede. Store norske bedrifter har ofte gjennomarbeidede rutiner på dette og har mindre behov for bistand i det forebyggende arbeidet. Mindre, private aktører, derimot, er mer sårbare og kan ha behov for nærmere oppfølging og veiledning. Dette kan struktureres gjennom å øke ressursene til det avdekkende og forebyggende arbeidet, og samarbeide med sivilsamfunnsorganisasjoner og andre partnere for å styrke det forebyggende arbeidet.

Et egnet og selvstendig antikorrupsjonsorgan har blitt etterlyst fra flere hold, og det er også beskrevet som et viktig virkemiddel i UNCAC. *U4 Anti-corruption Resource Centre*,⁸⁰ ved Chr. Michelsens Institutt, vektlegger at artikkel 6 i UNCAC ikke nødvendigvis bør tolkes som at hvert land kun skal ha ett desentralisert antikorrupsjonsorgan for både forebyggende og avdekkende arbeid. I mange land viser det seg at flere institusjoner kan samhandle både om det forebyggende og det avdekkende arbeidet, og noen land som har prøvd å adoptere selvstendige antikorrupsjonsorgan, har ikke klart å gjennomføre dette på en vellykket måte. I Norge, derimot, kan man spørre om ikke et selvstendig antikorrupsjonsorgan vil være veien å gå for å styrke det avdekkende arbeidet? Så lenge økoteamene må nedprioritere sitt mandat for å bidra til annen etterforskning, i en allerede presset ressurs-situasjon, ser det ut til at behovet for et selvstendig antikorrupsjonsorgan er til stede. Sannsynligheten for å bestikke er negativt korrelert med sjansen for å bli tatt.⁸¹ Hvis økoteamene har dårlige ressurser til å etterforske og avdekke korrupsjonssaker, vil sannsynligheten for å bli tatt for korrupsjon minke.

Norske myndigheter ønsker å forebygge korrupsjon gjennom nulltoleranse, og det er en viktig fremgangsmåte. Mange av tiltakene som er gjennomført hittil, har vist seg å være effektive, både ved å påvirke bedriftskulturen og sørge for mer åpenhet. Dagens lovgivning er i tråd med det som er forventet av både UNCAC og OECD-konvensjonen. Det bør likevel vektlegges hvilke implikasjoner dagens lovgivning har for norske næringslivsinteresser. På den ene siden vil antikorrupsjonsarbeid lønne seg for norske bedrifter, på den andre

siden kan det potensielt utfordre konkurranseevnen globalt. Norske bedrifter etterspør en sterkere global regulering av tiltak knyttet til CSR, herunder også anti-korrupsjon. Dette begrunnes med at et mer universelt lovverk vil gjøre konkurranseplattformen likere.⁸² Inntil videre er korrupsjon fremdeles utbredt i mange kulturer og mange bedrifter vil kunne ha behov for økt kompetanse og ressurser for operere i slike kulturer, uten å ty til bestikkelser. For å styrke det forebyggende arbeidet bør man kunne bruke mer ressurser på å samarbeide med de kompetanseorganisasjonene som allerede eksisterer.

Samtidig er det flere spørsmål vi kan stille vedrørende fremtidige utfordringer: Hvor lenge vil Norge ha det teknologiske og økonomiske fortrinnet som legges til grunn for at nulltoleransen skal kunne kombineres med fortsatt konkurransedyktighet? Kan risikobildet kombinert med nulltoleranse føre til at kun store, etablerte norske bedrifter drister seg ut på de globale markedene? Og hva er konsekvensene for norsk næringsliv når utviklingsland får den samme kompetansen fra andre, mindre redelige investorer?

Mye tyder på at nulltoleransen i mange land ikke blir konsekvent opprettholdt av norske bedrifter, dette gjelder ikke kun i utviklingsland. Nulltoleranse kan være vanskelig å kombinere med konkurransedyktighet, spesielt for mindre bedrifter som ønsker å hevde seg i det globale markedet. Det ser ut til at Norge står overfor flere utfordringer når det gjelder å opprettholde og styrke norske bedrifters konkurranseevne, samtidig som man skal unngå korrupsjon. Dette notatet har tatt for seg de implikasjonene korrupsjon har, både for utvikling og næringslivet. Notatet har også tatt for seg hvilke utfordringer Norge står overfor, og hvilket forbedringspotensial norske myndigheter har for å sikre større grad av nulltoleranse. Blant de tiltakene som bør vurderes, er:

- Opprette et uavhengig anti-korrupsjonsorgan
- Eventuelt øke ressursene og kompetansen til Økokrim/Økoteamene
- Mer ressurser til det forebyggende arbeidet
- Større åpenhet – «LandforLand»-rapportering
- Styrke samarbeidet mellom privat og offentlig sektor
- Økt samarbeid med de frivillige organisasjonene på det forebyggende arbeidet (TI, PWP, TJN)

Forfatter: Notatet er skrevet av Julie Haugli, tidligere prosjektmedarbeider i Civita. julie@civita.no.

Notatet er til dels basert på masteroppgaven; «*The “Grabbing Hand” of Corruption and FDI – A Norwegian Case study*» i Master of Science, Political Economy, ved BI i Oslo.

KILDER

- Al-Sadig, A. (2009). “*The Effects of Corruption on FDI Inflows.*” *Cato Journal* 29: 267-294.
- Benito, Gabriel R.G. (2010) “*Country profiles of inward and outward foreign direct investment. Norwegian outward FDI and its policy context.*” Columbia FDI Profiles, Vale Columbia Center on Sustainable International Investment
- Cuervo-Cazurra, A. (2006), “*Who Cares About Corruption?*” *Journal of International Business Studies*, 37: 807-822
- Collier, Paul (2007). “*The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It.*” New York: Oxford University Press.
- Egger, P. W., Hans (2005). “*Evidence on corruption as an incentive for foreign direct investment.*” *European Journal of Political Economy* 21: 935-952.
- Elkington, John (1999). “*Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business.*” Oxford: Capstone.
- Fløysand, A., Haarstad, H., Jakobsen, S-E., Tønnesen, A. (2005) “*Foreign Direct Investments, Regional change and poverty: Identifying Norwegian controlled FDI in developing countries.*” Institute for Research in Economics and Business Administration.

- Glass, A. J. and X. Wu, (2002), "Does Corruption Discourage Foreign Direct Investment and Innovation?" Department of Economics, Texas A&M University
- Habib, M. Z., Leon (2002). "Corruption and Foreign Direct Investment." *Journal of International Business Studies*, 33 (2): 291-307
- Hayman, Gavin (2009) "Corruption and bribery in the extractive industries" Transparency International Global Corruption Report 2009: Corruption and the Private Sector
- Hechler, Hannes (2010) "UNCAC in a nutshell- a quick guide to the United Nations Convention Against Corruption for embassy and donor agency staff." U4 Anti-Corruption Resource Center, U4 Brief September 2010, 6
- Hellman, Joel, Jones, Geraint, Kaufmann, Daniel, (2000). "Are foreign investors and multinationals engaging in corrupt practices in transition economies?" *The World Bank Transition Newspaper*
- Hveem, H., Knutsen, C., H., & Rygh A., (2008) "Foreign Direct Investment and Political Systems in Host Countries. The Case of Norway." Department of political science University of Oslo
- Hveem, H., Knutsen, C., H., & Rygh A., (2009) "Foreign Direct Investments and the State. Does Ownership Matter?" Department of political science University of Oslo
- Kjørven (2004) "Korrupsjon i internasjonalt næringsliv – et utviklingspolitisk perspektiv" NHOs konferansesenter 25. november 2004
- Kogut and M. Macpherson, "Direct Investment and Corporate Governance", in P. Cornelius and B. Kogut (eds.), *Corporate Governance and Capital Flows in a Global Economy* (Oxford: Oxford University Press, 2003); OECD, *Policy Brief: The Social Impact of Foreign Direct Investment* (Paris: OECD, 2008).
- Lewis, David og Sissel C. Trygstad (2009). "Protecting whistleblowers in Norway and the UK: a case of mix and match?" *International Journal of Law and Management* 51(6): 374–388.
- Mauro, Paolo (1995). "Corruption and growth" *Quarterly Journal of Economics*, 110 (3): 681-712
- Norwegian Ministry of Foreign Affairs (NMFA) Whitepaper St.meld.nr. 10 (2008-2009) "Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi" Oslo: The Norwegian Ministry of Foreign Affairs
- Nodland, Arild 2006. "Norwegian Foreign Direct Investments, Country Risk and Mitigation Services." Bergen Risks Solutions
- Norad/NMFA 2008 "Si nei til korrupsjon, det lønner seg. Informasjon til norske bedrifter i et globalt marked". (Saying no to corruption pays off. Information to Norwegian companies in a global market)
- Pinto, P. M., and Zhu, B. (2008) "Fortune or Evil? The Effect of Inward Foreign Direct Investment on Corruption." Saltzman, Working Paper no. 10 (New York: Columbia University 2008)
- PWC (2009) "Korrupsjon koster" Rapport om antikorrupsjonstiltak for bedrifter.
- Søreide, Tina (2006). "Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms". I S. Rose-Ackermann (red.). *International Handbook on the Economics of Corruption*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Sen, Amartya (1999) "Development as freedom" Oxford University Press, New York
- Shleifer, A. & Vishny, R. W. (1993) "Corruption". *The Quarterly Journal of Economics*, CVIII 3: 599
- Shleifer, A. & Vishny, R. W. (2002) "The Grabbing Hand: Government Pathologies and Their Cures" Harvard University Press
- Smarzynska, Beata K. & Wei, Shang-Jin (2000) "Corruption and Composition of Foreign Direct Investments: Firm level evidence" National Bureau of Economic Research Working Paper 7969
- Søreide, Tina (2004) "Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms" R 2004:10 Chr. Michelsen Institute, Development Studies and Human Rights. Paper to be presented in S. Rose-Ackerman (ed.) *Handbook on the Economics of Corruption*, Edward Elgar Publishing, 2006
- Transparency International (2009) "Foreign direct investment and global supply chains: do they spread or dilute corporate integrity?" *Global Corruption Report 2009, Corruption and the Private Sector*
- Wei, S.-J. (2000). "Corruption and Global Capital Flows." *Brookings Papers on Economic Activity* 2000 (2): 300-354
- Wilhelm, Paul G. (2002) "International Validation of the Corruption Perceptions Index: Implications for Business Ethics and Entrepreneurship Education". *Journal Of Business Ethics*, 35 (3) 177-189

SLUTTNOTER

- 1 Alfaro, Laura, Areendam Chanda, Sebnem Kalemli-Ozcan, and Selin Sayek. "Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Exploring the Role of Financial Markets on Linkages?" *Journal of Development Economics* 91, 2 (March 2010):242-256.
- 2 <http://qje.oxfordjournals.org/content/106/2/407.short>
- 3 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-35-2003-2004-/6/5.html?id=404817>
- 4 Shleifer, A. & Vishny, R. W. (1993) "Corruption". *The Quarterly Journal of Economics*, CVIII 3: 599
- 5 <http://www.transparency.no/index.php?c=13&kat=Hva+er+korrupsjon%3F>

-
-
- 6 Shleifer, A. & Vishny, R. W. (1993) "Corruption". The Quarterly Journal of Economics, CVIII 3: 599
- 7 Bjorvatn, Kjetil & Søreide, Tina (2012) "Corruption and competition for resource"s. Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=2156975>
- 8 Bjorvatn, Kjetil & Søreide, Tina (2012) "Corruption and competition for resource"s. Electronic copy available at: <http://ssrn.com/abstract=2156975>
- 9 Andre indekser er the Control of Corruption Index fra Verdensbanken, the International Country Risk Guide fra det tyske firmaet PRS Group, the World Value Survey og Bribe Payers Index. I empiriske studier ser man ofte at både CPI og ICRG er brukt, og at korrelasjonen mellom disse er høy. TI bruker tall fra Verdensbanken i CPI-indeksen.
- 10 Francisco, Javier-Urra (2007), "Assessing Corruption. An analytical review of Corruption measurement and its problems: Perception, Error and Utility" Edmund A. Walsh School of Foreign Service Georgetown University
- 11 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-7-20102011/4/5.html?id=629179>
- 12 <http://www.transparency.no/index.php?c=17&kat=Historikk>
- 13 St.meld.nr. 10 (2008-2009) "Næringslivets samfunnsansvar i en global økonomi"
- 14 <http://www.nytid.no/meninger/artikler/20110908/kommentar-korrupsjon-og-revolusjon/>
- 15 <http://www.regjeringen.no/nb/sub/eiti/les-mer/hva-er-eiti.html?id=634667>
- 16 <http://www.unglobalcompact.org/AboutTheGC/index.html>
- 17 <http://finansskatt.no/finansabc/direkte-utenlandsinvesteringer-fdi/>
- 18 <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/200403/mcmahon.pdf>
- 19 Transparency International (2009) "Foreign direct investment and global supply chains: do they spread or dilute corporate integrity?" Global Corruption Report 2009, Corruption and the Private Sector
- 20 http://www.un.org/esa/policy/devplan/profile/ldc_list.pdf
- 21 Transparency International (2009) "Foreign direct investment and global supply chains: do they spread or dilute corporate integrity?" Global Corruption Report 2009, Corruption and the Private Sector
- 22 Se Civita notat nr. 12 2011: Kina i Afrika: En Introduksjon. Civita.no
- 23 <http://norfund.no/index.php/no/om-norfund/mandat>
- 24 <http://www.tu.no/olje-gass/2012/07/30/-korrupsjon-er-en-del-av-hverdagen>
- 25 <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/farfromhome.pdf>
- 26 <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/farfromhome.pdf>
- 27 <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/farfromhome.pdf>
- 28 Brender, Adi and Drazen, Allan (2008) "How Do Budget Deficits and Economic Growth Affect Reelection Prospects? Evidence from a Large Panel of Countries"
- 29 Al-Sadig, A. (2009). "The Effects of Corruption on FDI Inflows." Cato Journal 29: 267-294.
- 30 Cuervo-Cazurra, A. (2006), "Who Cares About Corruption?" Journal of International Business Studies, 37: 807-822
- 31 <http://siteresources.worldbank.org/INTWBIGOVANTCOR/Resources/farfromhome.pdf>
- 32 Kina skårer 39 poeng av 100 på CPI- 2012
- 33 http://www.regjeringen.no/upload/UD/Vedlegg/Handelspolitikk/OECD/Kontaktpunktet/OECD_Retningslinjer_NO.pdf
- 34 Transparency International (2009) "Håndbok i antikorrupsjon for norsk næringsliv"
- 35 BRIKs er en samlebetegnelse på overgangsøkonomiene Brasil, India, Kina og Russland.
- 36 <http://di.dk/SiteCollectionDocuments/Marked/CSR/Gamle%20CSR%20nyheder/Strammere%20britisk%20anti-korrupsionslov%20træder%20i%20kraft%201.%20juli.pdf>
- 37 Meld. St. 13(2010 – 2011). Melding til Stortinget. Aktivt eierskap – norsk statlig eierskap i en global økonomi
- 38 SSB
- 39 <http://www.ssb.no/di/>
- 40 <http://www.ssb.no/udin/>
- 41 Nodland, Arild 2006. "Norwegian Foreign Direct Investments, Country Risk and Mitigation Services." Bergen Risks Solutions
- 42 <http://www.aftenposten.no/okonomi/Norske-bedrifter-vil-tjene-seg-rike-i-Afrika-7020868.html>
- 43 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/2010-2011/meld-st-7-20102011/4/5.html?id=629179>
- 44 <http://www.klassekampen.no/60753/article/item/null/posere-ut-til-paradiser>
- 45 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ud/dok/nou-er/2009/nou-2009-19/3/1.html?id=571732>
- 46 OECD Guidelines for Multinational Enterprises – Recommendations for Responsible Business Conduct in a Global Context (2011)
- 47 http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/skatter_og_avgifter/skatteavtaler/det-nordiske-prosjektet-mot-skatte-paradi.html?id=566710
- 48 http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/skatter_og_avgifter/skatteavtaler/det-nordiske-prosjektet-mot-skatte-paradi.html?id=566710
-
-

-
-
- 49 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/aktuelt/nyheter/2011/30-informasjonsutvekslingsavtaler-inngat.html?id=637676>
- 50 <http://e24.no/makro-og-politikk/skatteavtalene-fungerer-ikke/20041504>
- 51 PwC (PricewaterhouseCoopers) er verdens største rådgivningsnettverk. Kontoret i Norge har en granskingsavdeling som foretar omfattende kartlegging av korrupsjon og rådgir i det forebyggende arbeidet.
- 52 <https://www.pwc.no/no/publikasjoner/korrupsjonskost-norsk-rapport.pdf>
- 53 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”*
- 54 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”*
- 55 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”*
- 56 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”*
- 57 Transparency International (2012) *“Norges Integritetssystem- ikke helt perfekt?” Renå, Helge*
- 58 National Integrity System(Norges integritetssystem 2012) «måler sårbarhet og korrupsjonsrisiko i viktige samfunns-institusjoner».
- 59 Transparency International (2012) *“Norges Integritetssystem- ikke helt perfekt?” Renå, Helge*
- 60 http://www.nho.no/getfile.php/bilder/RootNY/filer_og_vedlegg1/femoen_Strafferettslig%20korrupsjon.pdf
- 61 Cheung et al. (2012)
- 62 Hveem, H., Knutsen, C., H., & Rygh A., (2008) *“Foreign Direct Investment and Political Systems in Host Countries. The Case of Norway.”* Department of political science University of Oslo
- 63 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”*
- 64 Meld. St. 13(2010 – 2011). Melding til Stortinget. Aktivt eierskap – norsk statlig eierskap i en global økonomi
- 65 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”* /Transparency International (2009) *“Håndbok i antikorrupsjon for norsk næringsliv”*
- 66 «Land-for-Land» rapportering innebærer at alle utbetalinger til ett land dokumenteres, at man er åpen om alle partnere, agenter og underleverandører, eiendom, rettigheter, skatt osv.
- 67 <http://www.aftenposten.no/okonomi/innland/Fa-norske-bedrifter-sjekker-partnere-6835410.html>
- 68 www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2011-2012
- 69 Stortingsmelding nr. 13 (2010-2011) Aktivt eierskap. Regjeringens eierskapspolitikk s. 55
- 70 <http://www.pf.no/id/23543>
- 71 https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_1946.pdf
- 72 https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_1946.pdf
- 73 https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_1946.pdf
- 74 <http://www.arbeidstilsynet.no/fakta.html?tid=92257>
- 75 <http://www.aftenposten.no/jobb/article3680828.ece>
- 76 <http://www.magma.no/varsling-i-privat-og-offentlig-sektor-i-norge>
- 77 Søreide, Tina (2008) *“Beaten by Bribery: Why Not Blow the Whistle?”* Journal of Institutional and Theoretical Economics
- 78 <http://www.okokrim.no/oecd-internasjonalt-korrupsjon>
- 79 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/aktuelt/nyheter/2011/norge-leder-an-mot-internasjonalt-korrupsjon.html?id=650394>
- 80 <http://www.u4.no>
- 81 Søreide, Tina (2006) *“Corruption in international business transactions: The perspective of Norwegian firms”*
- 82 Gjølborg, Maria (2011) *“Explaining Regulatory Preferences: CSR, Soft Law, or Hard Law? Insights from a Survey of Nordic Pioneers in CSR,”* Business and Politics: Vol. 13: Iss. 2, Article 4.